

Zapis izlaganja prof. dr. Branka Despota na tribini koja je pod naslovom »Filozofija na sveučilištu - ideja i mjesto« održana 20. prosinca 1994. u Zagrebu.

Branko Despot

Filozofija na sveučilištu

Poštovano slušateljstvo, naš je naslov »Filozofija na sveučilištu«. Prvo, što filozofija zapravo uopće ima sa sveučilištem? Kako uopće dolazi do toga da se filozofiju i sveučilište dovodi u uzajamnu vezu? U to se pitanje dalje tu upuštati nećemo, ali je sasvim jasno da se na to i takovo pitanje dade isključivo filozofijski odgovoriti, i na filozofiji samoj je, a ni na kojoj instanci izvan nje, da to pitanje raščisti. Drugo pitanje koje se tu prethodno javlja jest to da li sveučilište uopće može biti sveučilište bez filozofije. U cjelinu toga pitanja ovdje se, prirodno, zaista upuštati ne možemo - ja bih naznačio samo kratku shemu i to iz aspekta onoga što bi se dalo označiti kao svrha i nužnost sveučilišta. Ima naime jedno čudno biće koje samo sebe iz ne sasvim promišljenih, a još manje iz takovih razloga koji bi bili do kraja bjelodani, naziva čovjekom. To i takovo biće, da bi uopće bilo, da bi odista bilo, već po naravi svog bitkovnog ustrojstva treba prije svega nešto kao što je zdravlje, a onda i pod vidom pitanja istinsko zdravlje; treba za svoj subitak sa drugim sebi srodnim bićima nešto takovo kao što je pravednost, da bi uopće odista s drugima po mjeri čovjeka moglo biti; na koncu treba i uvid, pa i odnos, spram onog što je istinski sveto, da bi kao biće, zdravo i pravedno, spram onog najvišeg spram čega uopće vrijedi živjeti i biti imalo odnos. Zdravlje, pravednost i ono sveto su takozvana dobra po sebi ili tri različita vida onog dobrog samog. Za razliku od njih, ono što slovi kao izvanjsko dobro, kao takozvano vanjsko dobro, isto je tako za sam bitak čovjeka neophodno - ono što se u horizontu upotrebljivosti i iskoristivosti naziva bićima kao stvarima, grčki ta pragmata - stvar, pragma. Cjelina ovih unutrašnjih i vanjskih dobara konstituira - ukoliko se radi o istinskim dobrima, tj. o odista korisnim i upotrebljivim stvarima, o istinskom zdravlju, istinskoj pravednosti i istinskoj svetosti - konstituira pravi ili umni bitak čovjeka. Vidite, tim različitim dobrima, u njihovom ovako po mjeri naravi i biti čovjeka iziskivanome ustroju, odgovara ono što se pod vidom ideje naziva ideja sveučilišta. Onom svetom kao studij odgovara teologija, onom pravom odgovara pravo, onom zdravom odgovara medicina, a cjelini upotrebljivih i iskoristivih stvari odgovara ono što nazivamo tehničkim fakultetima. Sad je cijelo pitanje u tome koje je ono koje

konstituiraju cjelinu i jedinstvenost te cjeline koju nazivamo sveučilištem. Tu nije riječ o pukom zdravlju, o pukom pravu itd., nego uvijek iznova u horizontu sveučilišta ono vodeće jest pitanje: u čemu je istinska svetost, u čemu je istinska pravednost, u čemu je istinsko zdravlje i istinska korist. Istinsko dobro, dobro u izvornom značenju te riječi, kako grčke agathon tako i latinske bonum, gdje dobro nije ništa puko etičko i moralno, jest sasvim jednostavno i elementarno ono spasonosno, ono što svakom biću daje da odista bude i održava ga istinski u njegovome bitku, za razliku od onog zlog koje u svom iskonskom značenju opet nije ništa puko etičko i moralno nego znači ono uništavajuće i ono razarajuće. Vidite, u tom rasponu u kojem se zapravo bitak čovjeka nalazi, između istinskog dobra i iskonskog zla, ili onog uništavajućeg i sveuništavajućeg, zbiva se nešto takovo kao što je filozofiranje. Filozofiranje - može se to i na taj način izraziti - nije zapravo u tom liku, naime s obzirom na ono do čega je sveučilištu stalo, nije drugo nego borba, i još više od toga - rat za istinsko dobro, a protiv iskonskoga zla. U tom smislu je filozofiranje ono koje sabire sve ove potencije ili mogućnosti koje konstituiraju ideju sveučilišta - teologiju, pravo, medicinu i tehniku - sabire na taj način u jedno da to ne biva pukom cjelinom inorodnih ili raznorodnih konglomerata, nego iskonskom cjelinom koja u filozofiranju zasnovana izrasta iz sebe same. Otuda, usput se mora kazati, otuda i pravo ime, izvorno ime onoga što mi iz zapravo nepoznatih razloga nazivamo sveučilištem, a legitimno ime mu je univerzitet ili universitas. Latinski universitas dolazi od unus i versus, a versus od verto, tj. u ovome sklopu radi se o onome što se putem filozofije i filozofiranja sabirući se u jedno obrće iz svoje vlastitosti i zbire i skuplja pod universum, zbire i skuplja na tragu ili na putu svoje vlastite istine. Ova primjedba s obzirom na ime »sveučilište« nije samo puko filologijske naravi - ako nekoga zbog čistoće jezičke to smeta onda je dovoljno upozoriti na to da »sveučilište« zapravo nije hrvatska riječ - riječ je o stvari. Riječ »sveučilište« je prijevod za nešto sasvim drugo, naime za grčku riječ pandidakterion. Pandidakterion u horizontu ortodoksije i pravoslavlja igra kao institucija jednu sasvim osebujnu i određenu ulogu. U univerzitetu pak nije riječ ni o kakovom sve-učilištu i sve-učenju, i uopće zapravo nije riječ o učilištu i o učenju, jer se univerzitet kao zajednica utemeljena na filozofiji, tj. zajednica istraživača istine onog svetog, onog pravog, onog zdravog i onog odista korisnog, ne sastoji ni u kakovom podučavanju i instrukcijama, nego se sastoji u osposobljavanju - otud i ime fakultet od latinskog facultas - u osposobljavanju, ako hoćete jednostavnim izrazom kazano, za samostalno i odgovorno mišljenje. To i takovo osposobljavanje za samostalno i odgovorno mišljenje ima svoje izvore, ono noseće, u onome što se u tome sklopu, dakle u horizontu sveučilišta, može označiti kao filozofija i filozofiranje. Gledano s druge, upravo tradicionalne strane, historijski, od svojih osnutaka, sveučilište kao univerzitet nosi jednu

sasvim čudnu karakteristiku, a ta je izražena u, moglo bi se gotovo kazati, formuli: sveučilište - universitas magistrorum et scholarium. Universitas jest u jedno sabrano zajedništvo magistara - magistri nisu učenjaci, magistar dolazi prije svega od magnus, moglo bi se kazati da su to velebni rukovoditelji duha - i scholarium - scholarius dolazi od schola, odavde onda škola i skolastika, izvorno grčki schole, a to znaju oni koji su studirali Aristotela, nije nikakva puka dokolica, nego sasvim osebujno vrijeme bitka čovjeka koje istom omogućuje nešto takovo kao što je filozofiranje u smislu onog, ovako formalizirano označenog samostalnog i odgovornog mišljenja. Univerzitet pak kao zajednica magistara i u ovom smislu scholaria, školaraca, ima svoj život, ima svoj bitak, u onome što se latinski zove studium. Studium pak dolazi od željeti, truditi se, strastveno biti pri nečemu, studeo (glagol) - biti odan nečemu, zauzet za nešto i onda na temelju toga na taj način se baviti nečim, naime dolaziti do biti ili do same stvari, tj. do istine nečega. U tom smislu je pravi studij borba na život i smrt, ukoliko se pod životom razumije istina, a pod smrću laž i neistina. Ovaj universitas magistrorum et scholarium jest studium, ali ne studij u ovom vulgarnom današnjem našem značenju te riječi, kao, s jedne strane su učitelji i profesori koji podučavaju i naučavaju, a s druge strane su neuka djeca koja uče i daju se podučavati, nego studij je upravo život toga zajedništva i može se kazati, ako se gleda iz ovog vulgarnog razumijevanja studija, da pri pravom i istinskom studiju magistri jednako tako studiraju kao što studiraju i ti takozvani učenici ili studenti. Studij u tom smislu razumljen jest nešto (to je sad daljnja karakteristika koja proizlazi iz same ideje sveučilišta) što ne prestaje sa diplomom - kao odstudirao si, svladao si i ideš dalje - nego otpočinjanjem onog zajedništva studij kao duhovna zajednica, koja univerzitet zapravo jest, ima da traje cijeli život (i preko smrti ako se hoće, i tu onda dalje počiva ono što nazivamo tradicijom). Samo još jedan aspekt toga, jer ovo je ipak uvodna riječ. Ako se pita za mjesto filozofije na sveučilištu, onda bi se to, s obzirom na ovaj naslov, odmah jednostavno trebalo obrazložiti, jednostavno moglo reći: ne radi se o filozofiji na sveučilištu, već se radi o tome da sveučilište zapravo, ako je odista sveučilište, ima počivati na filozofiji i filozofiranju, naime pravom filozofiranju. S tim je u vezi dalje moguće ustrojstvo i odnos filozofije spram takozvanih, uvjetno kazano, drugih struka. Naime, poče li se od teologije preko prava i medicine do tehnike, ako se filozofija razumije kao ancilla ili kao službenica kako se to običavalo kazati, kao ancilla theologiae ali ne samo nje, onda ta filozofičnost teologije za filozofiju sâmu nije ni u kom slučaju negativna karakteristika, nego obratno: filozofičnost teologije je upravo legitimacija teologiji samoj, ono što joj naime omogućuje da uopće učestvuje u životu sveučilišta. Pitanje je sada dalje kako stoji odnos između filozofije kao struke i ostalih struka. Ako se naime filozofiju hoće bilo teologijski, bilo pravno, bilo medicinski pa onda znanstveno-tehnički, ovako ili

onako uvjetovati, (a to uvjetovanje se onda odražava i izražava, to izlazi na vidjelo u tome da se filozofija razumije jednom kao logika i metafizika u službi teologije i prava, jednom kao filozofija povijesti u službi prava u užem smislu, jednom kao filozofija prirode u službi medicine, onda kao filozofija znanosti, gnoseologija, epistemologija, filozofija jezika itd. sa blagim natruhama elemenata tzv. humanističkih i društvenih u službi tzv. tehničkih znanosti) to je, da upotrijebimo jedan poznati izraz, heteronomno određivanje filozofije i stvar je upravo u tome, ne da se filozofija iz drugih struka odmjeri i utemelji u tome što označavamo tu kao filozofiju. Usput kazano, u tome uopće, ako riječ autonomija sveučilišta ima još nekakovo značenje, onda u tome leži i prava autonomija sveučilišta. Autonomija sveučilišta naime nije nezavisnost o ne znam kakvim vansveučilišnim moćima, a nije ni puka samostalnost ili samostojnost sveučilišta. Autonomia, kako izvorno grčka riječ glasi, jest samozakonodavstvo, davanje zakona sebi samom, istinovanje, a ne primanje zakona ni od boga, ni od države, ni od crkve, ni od čovjeka, ni od historije, ni od prirode i ni od čega drugoga. Ako se već o autonomiji hoće razgovarati. No, da zaključim u smislu sheme, pa ukoliko bude pitanja možemo o tome dalje razgovarati. Rekao bih kratko. Put utemeljivanja, put takoreći nadsvođivanja, ide ovako: filozofija, sveučilište, republika. Ako se naime hoće, ukoliko se gleda na ovaj politički aspekt, ako se naime hoće istinsku zajednicu slobodnih i pravednih ljudi, ukoliko se pod tim misli republika, onda se takove istinski slobodne i prave ljude mora, kazano sveučilišnim jezikom, obrazovati. Obrazovati, tj. osposobiti za istinsku svetost, istinsku pravednost, istinsko zdravlje. U tom smislu je tako razumljena filozofija u sveučilištu ili sveučilište koje počiva na filozofiji, a onda šire pravi politički život koji ima svoju osnovu i bazu u nečem takovom kao što je istinsko sveučilište kao prava zajednica duha. Hvala.